

може бути монополією держави лише в умовах тоталітарного режиму. У громадянському суспільстві, і це дуже важливо, неурядові структури й організації є повноправними елементами системи національної безпеки в рамках диверсифікованих механізмів демократії участі. Національна безпека безпосередньо пов'язується зі сталим демократичним самопідтримуваним розвитком і розглядається як його інтегральна частина. Поступове запровадження в життя механізмів демократичного контролю над системою національної безпеки може стати ефективним стимулом розвитку громадянського суспільства, просування України до європейської інтеграції та повноцінного членства в євроатлантичних інституціях.

Бібліографічні посилання

1. **Баймуратов М. А.** Международно-правовые аспекты становления и развития европейской системы безопасности на пороге XXI века / М.А. Баймуратов; А.А. Делинский. – Одесса: Юридична література, 2004. – 184 с.
2. **Білорус О. Г.** Глобалізація і національна стратегія / О. Г. Білорус. – К.: ВО «Батьківщина», 2001. – 300 с.
3. **Василенко С. Д.** Європейський вибір України: монографія / С. Д. Василенко. – Одеса: Видавнформ ОНМА, 2003. – 212 с.
4. **Врублевський В.** Український шлях. Начерки: геополітичне становище України та національні інтереси: монографія / В. Врублевський, В. Хорошковський. – К.: Демократична Україна, 1997. – 425 с.
5. **Гальчинський А. С.** Україна на перехресті геополітичних інтересів / А. С. Гальчинський – К.: Знання України, 2002. – 180 с.
6. **Геген Д.** У лабіринті Європейського Союзу / Д. Геген – К.: Основи, 1995. – 116 с.
7. **Гудби Д.** Стратегія стабільного мира. Навстречу Евроатлантическому сообществу безопасности / Д. Гудби, П. Бувальда, Д. Тренин. – М.: Междунар. отношения, 2003. – 208 с.
8. **Європейський Союз:** Справочник-путеводитель. – М.: Дел. лит., 2003. – 288 с.
9. **Кашкин С. Ю.** Европейское оборонное сотрудничество: Документы и комментарии / С. Ю. Кашкин, П. А. Калиниченко. – М.: ООО «Профобразование», 2004. – 72 с.
10. **Полян К.** Європа та її нації: пер. з фр. / К.Полян. – Львів: Каменярь, 2003. – 169 с.
11. **Правила процедури парламентської асамблеї Ради Європи.** –К., Стасбург: Парлам. вид-во, 2000. – 11 с.
12. **Федуняк С. Г.** Європейські виміри безпеки на пострадянському просторі / С.Г. Федуняк. – Чернівці: Рута, 2005.- 336 с.
13. **Храбан І. А.** Система європейської безпеки і напрями воєнно-політичної інтеграції України до її структур: монографія / І. А. Храбан. – К.: Варта, 2005. – 544 с.

Надійшла до редколегії 16.12.09

УДК 329

М. А. Міхейченко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

© Міхейченко М. А., 2010

ТРУДОВІ КОНФЛІКТИ ТА СТАН ПРОФСПІЛКОВОГО РУХУ У ЄВРОПІ: ТИПОЛОГІЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Досліджено типології та тенденції трудових конфліктів країн Європи. Увагу зацентовано увага на зниженні кількості трудових конфліктів у країнах Європи та посиленні їх інтенсивності. Зроблено висновок про необхідність розгляду таких показників, як масштабність, інтенсивність, глибина поширення трудових конфліктів. Констатовано факт замкнутості європейських профспілок в національних кордонах, відсутності єдиної політики дій.

Ключові слова: трудові конфлікти, профспілковий рух, індекс страйку, типологія, показники соціально-трудових відносин.

Исследованы типология и тенденции трудовых конфликтов стран Европы. Внимание акцентировано на снижение количества трудовых конфликтов в странах Европы и усиление их интенсивности. Сделан вывод о необходимости рассмотрения таких показателей как масштабность, интенсивность, глубина распространения трудовых конфликтов. Констатируем факт замкнутости европейских профсоюзов в национальных границах, отсутствия единой политики действий.

Ключевые слова: трудовые конфликты, профсоюзное движение, индекс забастовки, типология, показатели социально-трудовых отношений.

The article is devoted to the research of typical features and tendencies of labour disputes and trade unions of European countries. Namely to the problem of decreasing of the number and intensity of labour disputes in European countries. Conclusion is drawn about the necessity of consideration of such indexes as a scale, intensity, depth of distribution of labour disputes. Established the fact of reserve of the European trade unions in national scopes, absence of single policy of action.

Keywords: labour disputes, trade union movement, index of strike, types of labour disputes, and indexes of social labour relations.

Актуальність означеної проблематики та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

За останні 20 років Західна Європа мала досвід обвалу економічних ринків під час розпаду трудових конфліктів. Питання полягає у тому, чи може така тенденція пустити коріння на українському ґрунті та чи зможемо ми запобігти драматичному розвитку подій у трикутнику взаємовідносин: власник – найманий робітник – держава. В цьому контексті доречно звернути увагу на типології та тенденції розвитку трудових конфліктів у країнах Європи як важливий напрямок досліджень у сфері вироблення ефективного механізму розв'язання трудових конфліктів в умовах кризових явищ. Для того щоб цей механізм функціонував успішно, необхідний чіткий облік всіх характеристик страйкового руху. Дослідниками трудових конфліктів розроблено показники, які свідчать про широту та велике значення страйкового руху: кількість втрачених робочих днів, кількість учасників, чисельність страйків [10, с. 73]. Страйки є індикатором соціальної активності робітників. У відповідності до ступеня здатності країн до страйкування, індикаторів оцінки страйку, оцінки втрачених днів на виробництві, мобілізації та визначенні страйкарів, розробляються показники страйку – за рівнем спорідненості, структурованості, узагальнення.

Передісторія досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, слід відзначити роботи вітчизняних дослідників – О. Кальяна, І. В. Озерної, В. Руденка, А. Н. Чумікова, В. Н. Шаленка. Широною поглядів та

глибиною розробки даної проблематики вражають роботи таких західних дослідників, як М. Алігісакіс (M. Aligisakis), С. Баркін (S. Barkin), Дж. Кронін (J. Cronin), А. Пізорно (A. Pizzorno), Дж. Келлі (J. Kelly) та ін.

Невирішеною раніше частиною загальної проблеми, якій присвячена дана стаття, є аналіз статистичних даних з перебігу трудових конфліктів у країнах Європи (починаючи з 1970-х рр. до сьогодні) та розкриття специфіки трудових конфліктів та тенденцій розвитку власне всього європейського профспілкового руху.

Метою даної статті є висвітлення типології та тенденцій розвитку трудових конфліктів та профспілкового руху у країнах Європи.

На досягнення поставленої мети спрямовано вирішення наступних завдань: розкриття типології та тенденцій трудових конфліктів країн Європи; наведення загальної характеристики стану профспілкового руху європейських країн в умовах посилення кризових явищ в економіці європейських країн.

Трудові конфлікти є звичним явищем у зарубіжних країнах. Вони є формами соціального протесту проти низької оплати праці, закриття підприємств, незгоди з положеннями нового колективного договору. Відмова від роботи може мати офіційний характер, проводиться за згодою профспілок чи бути неофіційною. На Заході розроблено показники, що свідчать про широту та серйозність страйкового руху. Беручи до уваги географічний чинник, наприклад, можна досліджувати рівень здатності країн до участі у страйку в Європі, це надає можливість сконструювати європейську типологію, пов'язану із страйками. Дане дослідження також може допомогти встановити ступінь розвитку та характеристики конфліктів і, виходячи з цього, довести, що ступінь мобілізації страйкарів та їх визначення мають тенденцію до зниження. Щоб дослідити ці процеси більшість дослідників запропонували метод, що використовує індикатори. Дані індикатори базуються на фактах та узагальнюють споріднені рівні трудових конфліктів, ступінь мобілізації та визначення страйкарів. Три показники здатності до страйку (спорідненості, структурованості, узагальненості) встановлюються на базі цих індикаторів [10, с. 75]. Порівняння країн за цими показниками дозволяють сформулювати типологію трудових суперечок в Європі та уявлення щодо глибини та природи можливих конфліктів. Звичайно, дослідження трудових конфліктів зазвичай охоплюють 15 країн – членів ЄС, плюс три члени зони Європейської вільної торгівлі (Ісландія, Норвегія, Швейцарія). Розглядаючи дані щорічного статистичного огляду МОП за 1970–1994 рр., бачимо, що не всі показники є зрівнянними [10, с. 75]. У той час як більшість країн включає до статистичних звітів з динаміки соціально-трудових відносин робітників, опосередковано втягнених до страйку, це не відповідає дійсності для Австралії, Італії, Норвегії, Португалії, Іспанії чи Швеції. Більш того, декілька країн виключають конфлікти у певних сферах – у державній адміністрації (Франція, Греція, Португалія), державному секторі (Бельгія), чи інших секторах економічної активності (в аграрній сфері – у Франції) [10, с. 75]. Іншим прикладом є Сполучене Королівство, яке не виключає із статистики трудових конфліктів політичні конфлікти. Національні відмінності у критеріях щодо включення кількості конфліктів з різних сфер є особливо важливим у статистиці: наприклад, у Данії критерієм є як мінімум 100

неробочих днів, у той час як у Швеції критерієм є 8 неробочих годин [10, с. 75]. Є також відмінності у визначенні поняття страйку: в Австралії, Бельгії, Данії кожна затримка в роботі вважається за страйк, навіть якщо такі зупинки з'являються у ході самого конфлікту, у той час як у Фінляндії усі зупинки у роботі виникають з конкретного конфлікту, що розглядається як один єдиний страйк.

Аналіз даних щорічного статистичного збірника МОП включає конфлікти у різних сферах, на думку дослідника Максінуса Алігісакіса, якщо аналізувати їх, то можна дійти висновку, що існує схожість специфічних рис трудових конфліктів у деяких країнах, у таких сферах як державний чи напівдержавний сектор. Такий аналіз також може слугувати привнесенню певних проблем до статистики: наприклад, сам факт, що деякі країни розглядають кожен зупинку у роботі як результат трудового конфлікту.

Незважаючи на статистичні невідповідності і маючи на увазі обмеження, накладені порівняльним характером дослідження, все одне є можливим виокремити головні критерії класифікації трудових конфліктів. Так, можна навести класифікацію країн за спільними рисами трудових конфліктів, використовуючи критерій тривалості за часом.

Головні ж показники, що надані у щорічнику статистичного збірника МОП, наступні: чисельність конфліктів (на країну, за рік); кількість задіяних робітників (на країну, за рік); загальна тривалість – кількість неробочих днів через страйк (на країну, за рік) [10, с. 77].

Аналізуючи статистичні дані МОП за 5-річні періоди, починаючи з 1970 р., доходимо висновку: після значного зростання кількості трудових конфліктів протягом другої половини 1970-х рр. кількість страйків у Європі зменшилась на початку 1990-х та 2000-х рр. [10, с.77]. Кількість залучених працівників до страйків теж знижувалась, практично від 21 млн. робітників у 1975–1979 рр. до 7,5 млн. на початку 1980-х, зниження склало близько двох третин від загальної кількості залучених до трудового конфлікту робітників, і ця тенденція продовжилась і в 2000-х рр. [10, с. 77]. Кількість неробочих днів через страйки також підтверджує цю тенденцію.

Отже, згідно з цими показниками, є підстави відзначити загальне зменшення трудових конфліктів у Західній Європі. Але потрібно зробити наголос на тому, що конфлікти, за статистикою, – тільки видимий прояв трудових суперечок. У трудових відносинах суперечки не обмежені локаутами і різними формами страйку. Суперечка, навіть серйозна, може розвинутиись далі між працівниками і працедавцями і без відкритого розголосу, деякі експерти навіть визначають таку ситуацію як «конфліктне співробітництво». На думку М. Алігісакіса, серйозна криза трудових відносин, або довготривалий страйк, може викликати «вибух» фактично в трудових конфліктах в окремій країні, або навіть на континенті. Що стосується загальних тенденцій, звідси витікає, що кількість трудових конфліктів зменшується в Європі, як мінімум у кількісних показниках. Розкладаючи індикатори та індекси трудових конфліктів, доходимо висновку, що найнадійніший і найчастіше використовуваний індикатор – той, який встановлюється співвідношенням часу простою через дію страйку до кількості найманих робочих у країні [10, с. 78]. Цей індикатор виражає час, що фактично

витрачається кожним працівником на страйк кожного року. Індикатор «норма днів простою» використовується в поєднанні з іншим індикатором, який встановлюється шляхом співвідношення кількості страйкарів до кількості найманих працівників, а саме, клас страйку. Він виражається – завдяки дублюванню – пропорцією працівників, які брали участь у трудових конфліктах. Ці два індикатори дають картину масштабності впливу страйку. Зібрані разом, вони складають початковий індекс здатності до страйку, який надалі описаний як відносний. Цей початковий індекс виражає відносне значення трудових конфліктів у суспільстві [10, с. 78].

Дослідження не могло б бути повним без порівняння відносної здатності до страйку країн, що досліджуються. Тому в західній літературі запропоновано другий індекс – структурний індекс здатності до страйку, який отримується шляхом додавання разом двох інших індикаторів: (а) індикатора ступеня мобілізації, який встановлюється співвідношенням кількості залучених працівників до кількості конфліктів, іншими словами, середнє число працівників, залучених у кожен конфлікт; і (б) індикатора визначення ступеня, який встановлюється співвідношенням днів простою до кількості залучених працівників, іншими словами, середній час, що витрачається на страйк кожним страйкарем, який є виразом рівня їх визначення в запеклій боротьбі [10, с. 78].

Розглянемо та проаналізуємо індекси здатності до страйку, які походять від індикаторів, представлених вище. Відносний індекс здатності до страйку утворюється додаванням двох індикаторів – масштабу дії страйку, забезпеченого нормою днів простою, і нормою страйку. Отримані показники перетворюються таким чином, що середнє значення дорівнює нулю. Здатність країни до страйку зростає з підвищенням в абсолютній величині індексу, де знак є позитивним, і падає з підвищенням абсолютної величини, де знак негативний. Тут Греція (+6,10) знаходиться на першому місці, далі слідує Італія (+3,08) і Іспанія (+1,73). Це вказує на надзвичайно високий рівень трудового конфлікту в цих трьох південних європейських суспільствах, порівняно з іншими європейськими країнами. Ще дві країни посідають у списку досить високі місця: Португалія (восьма), Франція (дев'ята). Ісландія і Фінляндія є четвертою і п'ятою. Ірландія і Об'єднане Королівство, бастиони тред-юніонізму, – шоста і сьома відповідно [14, с. 5]. Більшість Скандинавських країн, країн Бенілюксу, Швейцарія (як німецькомовні країни) формують групу, де виробничі суперечки, здається, є обмеженими. Це свідчить про дві головні традиції в трудових відносинах: конфліктна – переважно на Півдні Європи; неконфліктна – в центрі і на півночі Європи. Але є винятки і відмінності [14, с. 5]. Структурний індекс здатності до страйку утворений додаванням разом двох індикаторів структурних характеристик конфліктів (мобілізація страйкаря і визначення страйкаря), а потім розглядаються отримані показники в такій же формі щодо відносного індексу. Ці пошуки та зіставлення показують складність ранжування структурних характеристик конфліктів відповідно до географічних блоків у межах Європи, на відміну від масштабу суперечок, визначених відносним індексом. З іншого боку, структурний індекс в значній мірі

підтверджує важливість трудових конфліктів в декількох країнах, які також показали високий відносний індекс, як наприклад Греція та Італія.

На думку російських дослідників, країни, які сильно відстають за кількістю днів страйку – це країни Східної Європи, що пережили драматичний період деіндустріалізації та розформування величезних профспілкових структур. Однак низькою була кількість страйків і у Німеччині, східна частина якої після падіння Муру пережила той самий процес деіндустріалізації, з тими ж наслідками (високим рівнем безробіття та зникненням постійної зайнятості).

Висновки. 1. Розгляд проблематики типології та тенденцій розвитку трудових конфліктів виявив у процесі дослідження ряд проблем. Аналіз статистичних даних, наведених джерелами МОП, не дає можливості виявити та узагальнити такі важливі прояви трудових відносин як «конфліктне співробітництво», специфічні риси – масштабність, інтенсивність, глибина трудових конфліктів. Крім того, існує необхідність чіткого обліку всіх характеристик страйкового руху. Дослідниками трудових конфліктів розроблено показники, що свідчать про широту та серйозність страйкового руху: кількість втрачених робочих днів, кількість учасників, чисельність самих страйків на рік на країну. Однак статистичне врахування цих показників різняться у країнах Європи, через що наукові пошуки з даної проблематики зазнають значних похибок, що призводить до викривлення загальних тенденцій розвитку трудових конфліктів. Факт, що трудові конфлікти є звичним явищем у зарубіжних країнах. Вони є формами соціального протесту проти низької оплати праці, закриття підприємств, незгоди з положеннями нового колективного договору. Відмова від роботи може мати як офіційний характер, так і проводитися за згодою профспілок чи може бути неофіційною.

Більшість науковців погоджуються, що за минулі 20 років у Західній Європі помітно знизилася кількість конфліктів. Їх висновки базуються на статистичних даних: відносно невеликій кількості конфліктів та неробочих днів через страйки в останні роки. У західних дослідників є різні пояснення причин та змісту цього феномена. Одна з причин – масове безробіття, що послабило дух боротьби робітників, дисбаланс відносин між робітниками та працедавцями; інша – зміни в економічних структурах, що роблять важким процес організації профспілок; процедури альтернативного урегулювання конфліктів зменшили потребу запобігання страйковим діям.

2. У порівнянні з європейськими роботодавцями, які виробили загальну стратегію боротьби проти робочого класу, профспілки не мають більш-менш виразної єдиної політики, проводиться дуже мало спільних акцій (виняток становлять лише профспілки працівників транспорту, які успішно організували акцію проти директиви по транспорту в Євросоюзі). Профспілки, як і раніше, є замкненими в національних кордонах. Головне завдання європейського профспілкового руху найближчим часом – на економічному рівні протистояти прагненню працедавців до посилення гнучкості і мобільності виробництва.

Бібліографічні посилання

1. **Золотова И. К.** Мониторинг формирования социально-трудовых отношений / И. К. Золотова, А. Э. Зуев // *Общественные науки и современность*. – 1995. – № 5. – С. 5–13.
2. **Кальян О. С.** Особливості правового регулювання відносин роботодавців і працівників у країнах Заходу / О. С. Кальян // *Держава і право: зб. наук. праць* – К., 2004. – № 25. – С. 380–386.
3. **Кальян О. С.** Становлення правового регулювання трудових відносин у країнах Західної Європи / О. С. Кальян // *Держава і право: зб. наук. праць* – К., 2004. – № 26. – С. 387–394.
4. **Кузнецов И. Н.** Учебник по информационно-аналитической работе / И. Н. Кузнецов. – М.: Яуза. 2001.
5. **Озерна І. В.** Створення моніторингу – актуальне завдання системи запобігання виникненню колективних трудових спорів (конфліктів) / І. В. Озерна // *Бюлетень національної служби посередництва і примирення*. – 2002. – № 5. – С. 39–45.
6. **Руденко В.** Трудовий конфлікт: примирити і задовольнити вимоги / В. Руденко // *Людина і влада*. – 1998. – № 4–5. – С. 102–105.
7. **Скотт Дж.** Сила ума. Способы разрешения конфликтов / Дж. Скотт. – СПб., 1993.
8. **Чумиков А. Н.** Керування конфліктом і конфліктне керування як нові парадигми мислення і дії / А. Н. Чумиков // *Соціологічні дослідження*. – 1995. – № 3. – С. 52–53.
9. **Шаленко В. Н.** Виробничі страйки як об'єкт соціального аналізу / В. Н. Шаленко // *СОЦИС*. – 1990. – № 7.
10. **Aligisakis M.** Labour disputes in western Europe: Typology and tendencies / M. Aligisakis. // *International Labour Review*. – 1997. – Vol. 136. – P. 73.
11. **Barkin S.** Worker militancy and its consequences, 1965–1975: new directions in western industrial relations / S. Barkin. – New York, 1975.
12. **Cronin J.** Industrial conflict in modern Britain / J. Cronin. – London, 1979. – P. 45–55.
13. **Crouch C., Pizzorno A.** The resurgence of class conflict in Western Europe since 1968. – Режим доступу: <http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/download/res/strikes.pdf>
14. **Kelly J.** Long waves in industrial relations: mobilization and counter-mobilization in historical perspective / J. Kelly // *Historical Studies in Industrial Relations*. – 1997. – № 4. – P. 3–35.

Надійшла до редколегії 21.12.09

УДК 321

С. В. Пікалов

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ГРОМАДЯНСЬКА ДІЯ ЯК ПОЛІТИЧНЕ ЯВИЩЕ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розглянуто основні чинники, які детермінують дослідження феномена громадянської дії у сучасній політичній науці. Встановлено концептуальний та емпіричний рівні вивчення громадянської активності, проаналізовано основні точки зору щодо цього явища в межах сучасної політичної теорії.

Ключові слова: цивільна дія, політична наука, рівень вивчення, влада, соціальна теорія, соціальний рух.